

ABDULHAMID SULAYMON O'G'LI CHO'L PON "GALDIR" TAHLILI

*Yorbulova Dildora Shokir qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola ma'rifatparvar jadid namoyondasi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon ijodidagi nazm yo'nalishida yozilgan g'azal janri xususida. Tahlil shoirning nazmiy asarlariga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: roman, teatr, ma'rifat, nazm, nasr, matbuot, realistic, sarbast, barmoq vazn, mumtoz, g'azal, masnaviy

Аннотация: В данной статье речь идет о жанре газели, написанной в поэтическом направлении, созданном просвещенным модернистом Абдулхамидом Сулейманом сыном Чолпана. Анализ сосредоточен на поэтических произведениях поэта.

Ключевые слова: роман, театр, просветительство, поэзия, проза, печать, реализм, сарбаст, пальчиковая масса, классика, газель, маснави.

Annotation: This article deals with the ghazal genre, written in the poetic direction, created by the enlightened modernist Abdulhamid Suleiman, the son of Cholpan. The analysis is focused on the poetic works of the poet.

Key words: novel, theater, enlightenment, poetry, prose, print, realism, sarbast, finger mass, classics, gazelle, masnavi.

KIRISH. Adabiyot yashasa millat yashar. Bu jumla asrlar o'tishi bilan ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Aynan shu jumlaning eshitsak, buyuk ma'rifatparvar jadid Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon yodimizga tushadi. Har vaqt adabiyot va fan sohasi davlat va xalqning ustuni bo'lib xizmat qiladi. Tarixga nazar solsak ham bunday vaziyatlar ko'plab sodir bo'lgan. XIX-XX asrda yuz bergan, davlatchiligimiz tarixida "jadidchilik" nomi bilan kirgan bu oqim boshqalariga o'xshamas, boshqalardek tig' bilan emas, balki qalam bilan jamiyatni o'zgartirish istagida bo'lganlarniki edi. Ular butun jamiyatning, xalqning taqdirini o'zlari asos solgan adabiyot, ma'rifat yulduzlari bilan yoritishmoqchi edilar. Ularning oliy maqsadlari ham xuddi shunday edi. Ular dastlab "ma'rifatparvarlar", keyinchalik "jadidlar" deb nom oldi. Ular jamiyatga ma'naviy ustun bo'luvchi sohalarga: adabiyot, san'at, teatr shuningdek shunga xos bo'lgan qator sohalarda o'zlarini ko'rsatishdi. Birinchi roman, birinchi teatr, birinchi darslik kabi o'z jamiyatlarida birinchi bo'lishga erishdilar. Ularning safida ko'plab olimlar, ilm fidoyilari bor. O'zlarining sohaslarida yangilik qilganlar ham talaygina. Biz ulardan ayrimlarinigina fidoyiligini va uning ijod tahlilini qog'ozga qoralaymiz xolos.

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon shoir, nosir, publisist, tarjimon va tanqidchi-jurnalistdir. Uning har bir asarida Vatanga muhabbat, erkka tashna ko'ngil va ayollarni shuningdek butun jamiyatni ilmi qilish kabi bosh g'oyalar etakchilik qiladi. Cho'lponning har bir ifodalagan so'zi xalqning turmush tarziga va ularni dunyoqarashiga dasturulamal bo'lib kelmoqda edi. Adibning nazmiy va nasriy asarlari etarlicha. Nazmiy asarlari realistik she'riy tizimni yangilagan deb aytsak mubolag'a bo'lmaydi. Bu asarlar qatorida shoirning she'rlari, g'azallari, masnaviy-u kichik nazmiy asarlari joy olgan. Uning g'azal shaklida yozilgan she'riy tuzilmasi sodda, ixcham va tushunarli. Bir qarashda g'azaldek murakkabot sezilmaydi. Cho'lpon sh'eriya juda erta kirib keldi. Ilk she'rlaridanoq milliy shoir sifatida tanildi. Masalan, bizga ma'lum bo'lgan va matbuotda chop etilgan ilk sh'eri "Turkistonli qardashlarimizga" o'ksik Vatan – Turkison jaohatlari haqida edi [1]. Shoir sh'erlarida yana bir narsa ko'zga tashlanadi. Bu jarayon uning nasriy asarlarida ham ko'zga tashlanadi. Shar ava Garb muqoyasi. "Ulug' hindiy" maqolasi va shunga monand sh'eriya va nasriy asarlar.

ASOSIY QISM VA METODOLOGIYA

Cho'lpon she'riyatga sarbastni kirib kelishi va barmoq vaznidagi misli ko'rilmagan go'zallikni o'zining asarlarida isbotladi. She'rlarda yaqqol sezilib turgan holat an'anaviy-tasviriy holatning barmoq vaznida go'zal berilishi. Shoirning "Galdir" nomi ostidagi she'riy ko'rinishdagi asarini tahlil qilamiz. Galdir so'zining ma'nosi "telba", "devona", "parishonhol odam", "boshiga ishq tushgan devona" [2] degan ma'noni anglatadi. Bu izoh "O'zbek tilining izohli" kitobida o'z aksini topgan. Bu asar 1925-yil 26-mart kuni Andijonda yozilgan. Xo'sh bu jarayonda jamiyat va davlat tuzumi qanday edi?!

Cho'lpon 1925-yilga kelib, "Muhit kuchli ekan, egdim bo'yimni" deya ijtimoiy qarashlarini o'zgartirishga majbur bo'lganligini e'tirof etadi. Ammo shunga qaramay, shoir yaratgan ikki yuzdan

ortiq she'riy asarlar el-yurt baxti, kelajagi, mustaqilligi, ozodligi uchun kurashning yorqin solnomasi desa bo'ladi. Aynan shu davrda shoirning ham nazmiy, ham nasriy asarlari maydonga chiqa boshladi. She'rlada ifodalanyotgan turfa g'oyalar xalq dardidan so'zlardi. Hatto buyuk yozuvchi va shoir Rauf Parfi uning she'riyatini quyidagicha tavsif qilardi: Abdulhmid Cho'lpon she'riyati XX asr qadriyatlarini o'zida mujassam etgan. Uni olamshumul maqomga olib chiqqan omil – shoirning cheksiz ehtirosli gumanizmidir. Bu dunyodagi insonning hasratlari, quvonchlari Shoir ijodining o'q tomiriga aylangan [3].

MUHOKAMA. “Galdir”ning qofiyalanish tizimi aa, bb, dd, cc kabidir. Bu qofiyalanish mumtoz adabiyotda an'anaviy qofiyalanish turiga kiradi. Asar 7 bayt, 14 misradan iborat. G'azalning hijolar soni ularning qofiyalanishi, cho'zilishi kabi holatlarga ko'ra ushbu g'azal quyidagicha ko'rinishga ega bo'ladi.

Asarning taqte'si: – / V / – / –

Asarning vazni: ramali musammani mahzuf

Asarning rukni: foilotun, foilotun, foilotun, foilun

Yuqorida aytib o'tilgan izohlar o'zgarishi mumkin. Qay tartibda? Agarda qofiyalanish tizimida cho'ziqlik bo'lsa, bu tizim maqsur va faolon deb yuritiladi.

Men dutor birlan tug'ishgan ko'hna bir devonaman,

Ul tug'ishgonim bilan bir o'tda doim yonaman.

Musiqqa, san'at kabi inson ko'nglini ochuvchi sohalar doimo shoirning qalamiga tushgan. Cho'lpon o'zini dutor bilan tug'ishgon ekanini va kuy uni Devona qilganini aytadi. “ko'hna” deya berilgan izoh shoirning anchadan beri ijod bog'ida ekanligini ifodalaydi. Shunchalik oh-u fig'on chekyaptiki, kuy birla, dutor birla doim o'tda yonishini ta'kidlayapti. Bu alanga oddiy alanga emas, bu alanga Vatan erki uchun bunyod bo'lgan alanga.

Dillarida g'am to'la bechoralarga yorman,

Vahti xush, g'am ko'rmaganlardan tamom bezorman.

Shoirning doimo dilida g'am to'la alam. Chunki shoir Vatan ishqida yonadi. Uning yonishi, kuyishi yorga muhabbat qo'ygan ma'shuq tasvirida keladi. Qo'shimcha tarzda u o'zini ma'shuqni bechorra deb nomlab, o'zini yor qiyosida ko'radi. Vahti xush, ko'ngli chog' insonlardan bezorman, ularga men yaqin emasman deb aytadi. Chunki shoir bu yo'lda to'la cheksiz g'am chekdi. G'amsiz insonlarni ko'rishdan u bezor.

Men dutorning har eriga berkinib olsam agar,

Pardalarning har biri bergay bo'lak g'amdan xabar.

Dutor o'zbek milliy cholg'u asbobi hisoblanadi. Uning mayda teshiklari va ayrim yog'och joylari mavjud. Shoir o'zgacha fikrlamoqda. U o'zlikdan joy qidirmoqda (yashirinishga, berkinishga), shunchalik xijolatga botgan shoir. Dutorning pardalari g'amga to'la bo'lib, har bir g'amdan bu pardalar har soniyada shoirni bahramand qiladi. G'amlar turlicha, ularning etkazadigan g'amlari ham turlicha.

Pardalar uzra yurib turgan odam barmoqlari

Ko'kragimni ko'p bosar, shundan bo'lar tolmoqlari.

Musiqadan shoir yaxshigina xabardorligini isbotlamoqda. Musiqani sevgan, uni ichida hayot kechirgan inson dutorini joni bilan qabul qiladi. Dutorchining barmoqlari dutor ustida o'ynaydi, raqs tushadi. Shoirni qiynaydi bu azoblar va barmoqlar toliqadi.

Ikki torni qaqshatib barmoqlar o'tsa to'xtamay,

G'amli un chiqmas o'shal torlarda «galdir» yig'lamay.

Musiqadan va uni yaratgan barmoqlardan tor qaqshar, qiynalar. Hatto telba oshiqning holi dutorga ham ta'sir etar. Agarda devona oshiq yig'lamasa, u oh-u zor chekmasa, torlardan g'am chiqmas hech.

Ahli g'amlar men kabi majnunsifat galdir bo'lar,

Shul sababdan bandaning nomini «galdir» qo'ydilar...

Oshiq ahli g'amlarga to'la bo'lar va ular doimo ahvoli mendek bo'lar deb ta'kidlaydi. Shoirning fikricha, g'am ahli shoirdek “majnunsifat” bo'lar. Shu sababdan oshiq-u g'ariblarning nomini “galdir” deb atashadi. Ya'ni “devona”, “telba” deb nomlanadi.

Yo'q ishim hokim, amaldor, shoh-u xoqonlar bilan,

Birgadurman doimo hamdard bo'lg'onlar bilan!.. [4]

Shoir axirida o'z so'zini boshqacha tarzda etkazishini xohlaydi. U fikrining bayonini o'zining fikri bilan yakunladi. Shoirning ishi hokim, amaldor va shoh kabi davlat amaldorlari bilan ishlashdir. Ammo shoirning tugal fikri yana o'zining maqsadiga ko'chadi. U doimo holiga va jamiyat ahvoliga hamdard bo'lg'onlar bilan birgaligini ta'kidlaydi.

NATIJA

Cho'lponning “Galdir” nomli g'azali juda ham sodda va ravon. Ixcham, tusunilishi oson.

G'azalga hatto kuy ham bastalangan. U hozirda yor, mashuqaning g'arib ahvolini bayon etish uchun ishlatilmoqda.

<p>G'AZALNING NOMI</p> <p>G'AZALNING VAZNI</p>	<p>GALDIR “TELBA”, “DEVONA OSHIQ” RAMALI MUSAMMANI MAHZUF</p>	<p><i>Men dutor birlan tug'ishgan ko'hna bir devonaman, Ul tug'ishgonim bilan bir o'tda doim yonaman.</i></p>
<p>G'AZALNING TAQTE'SI</p>	<p>– / V / – / – “– “ cho'ziqlik belgisi “V” qisqalik belgisi</p>	<p><i>Dil-la-ri-da g'am to'-la Be-cho-ra-lar-ga yor-man, Vaq-ti xush, g'am ko'r-ma- -gan-lar-dan ta-mom be-zor- man.</i></p>
<p>G'AZALNING RUKNI</p>	<p>FOILOTUN, FOILOTUN, FOILUN yoki FOILON</p>	

Cho'lponning she'riy ijodiga nazar tashlar ekanmiz, uning nihoyatda nozikta'b, kamtar, xokisor, oliyjanob, tabiat va kishilardagi go'zallikning kamalak ranglarini ko'rabiladigan, xalq va uning zarralari bo'lgan kishilarga ezgulik istagi bilan yashagan insonni ko'ramiz. Ana shu inson uning lirik qahramonidir. Odatda, har bir shoir lirik qahramon obrazida o'zining «men»ini, hayotdan olgan taassurotlari, his-tuyg'u va kechinmalarini ifodalaydi. Cho'lpondek mustabid tuzum sharoitida yashagan shoirning faqat bir xil (tabiat yoki sevgi haqidagi) kechinmalarni ifoda etishi aslo mumkin emas. Negaki, uning hayotida baxt va saodat daqiqalaridan ko'ra, iztirob, g'am va alam og'ushida kechgan kunlar oz bo'lmagan. Mustabid tuzum uning va u mansub bo'lgan xalqining boshiga ne kunlarni solmagan. Shunday ekan, Cho'lponning lirik she'rlarida ana shu murakkab tarixiy davrda yashagan kishining ruhiy olamidagi po'rtanalar o'z in'ikosini topmasligi mumkin emas edi.

XULOSA. Cho'lpon gohida “rassomdek xayolin chiza olmagach”, shoir sifatida o'zini juda ojjiz sezadi, ba'zida beixtiyor “muhabbat osmonida go'zal Cho'pon”ga aylanadi. Goho somon parchadek muhit girdobiga topshiradi so'zini, ba'zan uzoq safarga chiqqan yo'lovchi hisoblaydi o'zini. Nima bo'lganida ham, shunday ziddiyatlar girdobida ijod etgan shoir o'zining “tovushi naydek” kuyi borligini yaxshi biladi. Cho'lponning sadafdek sochilgan so'zlaridan bamisoli marvarid shodalarini tuzish – cho'lponona matnlarni sahilashtirib, qiyosiy-tanlama nashr uchun maxsus ilmiy-nazariy prinsiplar ishlab chiqish, “To'la asarlar”ini sharh va izohlari bilan qayta bosishga tayyorlash va, umuman, adabiy merosining to'liq manzarasini yuzaga chiqarish ishi hozirgi davr adabiyotshunosligi elkasida turibdi. ho'lpon ushbu asarida xalq-qahramonlik dostonlari an'analaridan istifoda etgan holda zamonaviy muhim g'oya bilan sug'orilgan asarni yaratgan.

Cho'lponning butun hayoti, ijodi va ijtimoiy faoliyati faqat bir narsaga-o'z xalqining hur va ozod, mamlakatining esa mustaqil bo'lishiga to'la-to'kis bag'ishlangan ediki, xalq ham uning asarlarini sevib o'qishi, bu asarlarda o'z ifodasini topgan ma'naviy qadriyatlarini ko'z qorachig'idek saqlashi

va jahondagi fani, madaniyati, texnikasi rivojlangan xalqlar darajasiga ko‘tarishi lozim. Shundagina uning orzulari to‘la ushalgan bo‘ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, shoir ifodalamoqchi ruh bu oshiqlik va g‘ariblikdir. U oshiq yoki mashuqa doimo g‘arib va devona bo‘lishini ta’kdilamoqda. Cho‘lponning har bir asarining zamirida Vatan ishq, erkka tashna ko‘ngil yaqqol tasvirga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Begali Qosimov. Milliy uyg‘onish davr o‘zbek adabiyoti, Ma’naviyat – T.: 2002

Abdulahob Madvaliyev. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, “O‘zbek milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti – T.: 1981

Dilmurod Quronov. Abdulhamid Cho‘lon. Jadid, Yoshlar uyi nashriyoti – T.: 2022.

Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon, “She‘rlar, hikoyalar, she‘riy va nasriy tarjimalar”. – Toshkent. Zabarjad Media, 2022-yil